

16. YÜZYIL TEZKİRE MÜELLİFLERİNİN GÖZÜNDEN KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

Sultan Suleiman the 16th Century Tezkires Authorities

Süleyman Anıl TOMBAK¹

Halis AYDIN²

¹ Dr., s.aniltombak@gmail.com, orcid.org/0000-0003-0663-2239.

² Dr., aydinhalis01@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9382-1507.

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 29.08.2022

Kabul/Accepted: 14.01.2023

DOI:10.20322/littera.1168396

Anahtar Kelimeler

Kanuni, tezkire, şair, 16. yüzyıl, müellif

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı olan Kânunî Sultan Süleyman, babası Yavuz Sultan Selim gibi şair sultanlardandır. Kanûnî Sultan Süleymân, şiirlerinde Muhibbî mahlasını kullanmıştır. Şehzadeliği ve sultanlığı dönemlerinde şairlerle yakın ilişkiler kuran Sultan Süleyman, pek çok şaire hamilik etmiş ve onlara yüce ihسانlarda bulunmuştur. Şairlere/yazarlara hamilik yapması onları koruyup kollaması sebebiyle edebiyat çevresinde oldukça sevilen Sultan Süleyman, bu ve bu gibi sebeplerle XVI. yüzyıl tezkirelerinde kendisine oldukça geniş bir çerçevede yer bulmuştur. Tezkirelerde sultanın yaşam öyküsünün, fetihlerinin ve imaretlerinin yanı sıra şair kimliği de eksiksiz bir şekilde belirtilmiştir. Bu bölümlerde sultanın şiirlerinin yanı sıra sultana sunulan ve ona atfedilen şiirlere de oldukça geniş bir şekilde yer verilmiştir. Bu çalışmada XVI. yüzyıl tezkirelerinden hareketle şair sultanlardan olan Kânunî Sultan Süleyman'ın hayatı, sanatı, imaretleri ve hamiliğiyle ilgili değerlendirmeler ele alınacaktır. Ahdî, Beyânî, Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Sehî ve Latîfî tezkirelerinde padişahlar içinden şairlik yapanlar için ayrı bir başlık açılmıştır. Diğerlerinden farklı olarak Âşık Çelebi'de ise ayrı bir bölüm olmamasına karşın tezkirenin "Fasl-ı Evvel" ve "Mukaddime" bölümlerinde padişahların şairlikleriyle ilgili değerlendirmeler yapılır. Çalışmada; padişahla ilgili kullanılan başlıklar, saltanatının nasıl geçtiği, hamilikleri, verilen şiir örneklerinde bulunan odak unsuru, şairin biyografisinde kullanılan kelime kadrosu, sultanın ön plana çıkarılan özelliği, verilen şiir örneklerinin adeti ve içeriği, sultanın mahlasının sunum şekli, bilgilerin aktarılış sırası gibi çeşitli konulara değinilerek bu değerlendirmeler ele alınacaktır.

ABSTRACT

Suleiman the Magnificent, the tenth sultan of the Ottoman Empire, is one of the poet sultans like his father Yavuz Sultan Selim. Kanuni Sultan Süleyman uses the pen name Muhibbî in his poems. Sultan Suleiman, who established close relations with poets during his principedom and sultanate periods, patronized many poets and made great gifts. Sultan Suleiman, who is very popular in the literature circle, because he patronizes poets/writers and protects them, for this reason XVI. century biographies found a place for itself in a very broad framework. In the biographies, the life story of the sultan, his conquests and soup kitchens, as well as the identity of the poet are fully specified. In these sections, besides the sultan's poems, the poems presented to the sultan and attributed to him are also included in a very large extent. In this study, XVI. Based on the 17th century biographies, the life, art, soup kitchens and patronage of Suleiman the Magnificent, one of the poet sultans, will be discussed. In the study; The titles used about the sultan, how his reign was passed, his patronage, the focal element in the poem samples, the vocabulary used in the poet's biography, the feature of the sultan, the tradition and content of the poem samples given, the way the sultan's pseudonym was presented, the order of transfer of information were mentioned in this study.

Keywords

Kanuni, tazkira, poet, 16th Century, author.

Atıf/Citation: Tombak, S. A., Aydın, H. (2023), "16. Yüzyıl Tezkire Müelliflerinin Gözünden Kanuni Sultan Süleyman", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9/1, 45-63.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Süleyman Anıl TOMBAK, s.aniltombak@gmail.com, Halis AYDIN, aydinhalis01@gmail.com

GİRİŞ

Osmanlı Devleti padişahları, şairleri koruyup kollaması ve onlara hamilik yapma hüviyetleri sayesinde şairler tarafından oldukça teveccüh görmüşlerdir. Bunun yanında Osmanlı padişahları içerisinde şairlik yapanların sayısı da bir hayli fazladır. Osmanlı padişahları bir yandan kılıçlarıyla fetih kapılarını zorlarken diğer taraftan kalemleriyle de insanların duygularına tercüman olup onların gönüllerini fethetmişlerdir. İşte bu şairlerden bir tanesi de Osmanlı Devleti'nin yaklaşık altı yüz yıllık tarihinde önemli fetihlere imza atan Kanûnî Sultan Süleyman'dır. Tezkire müellifleri onu hem kuvvetli, imaret peşinde koşan ve fetihleriyle tanınan bir devlet adamı hem de bir şair olarak ele alırlar. Bütün tezkirelerin sultanın şairliği noktasındaki ortak kanaati onun şiirlerinin oldukça içli ve kuvvetli olduğudur.

16. yüzyıl tezkireleri içerisinde Muhibbî'ye en çok yer veren müellif Âşık Çelebi'dir. Âşık Çelebi'den sonra Kınalı-zâde Hasan Çelebi gelir. Tezkire müellifleri ekseriyetle Kanûnî Sultan Süleyman'ın biyografisinin anlatıldığı bölümlerde dönemin siyasî, sosyal ve kültürel özellikleri hakkında da bilgiler verir. Tezkireler, Osmanlı döneminde güçlü hamilik sistemi sebebiyle şairlerle sıkı ilişkiler kuran padişahlar hakkında detaylı bilgiler aktardıkları için oldukça önemli kaynaklar durumundadır.

Ahdî, Beyânî, Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Sehî ve Latîfî tezkirelerinde şairlik yapan padişahlar için ayrı birer başlık açılmıştır. Diğerlerinden farklı olarak Âşık Çelebi'de ayrı bir bölüm olmamasına karşın müellif, eserinin "Fasl-ı Evvel" ve "Mukaddime" bölümlerinde padişahların şairlikleriyle ilgili değerlendirmeler yapmıştır.

Çalışma ana hatlarıyla üç bölümden oluşmaktadır. İlk kısım biyografinin şekil özelliklerinin değerlendirildiği bölümdür. Bu bölümde sultan için kullanılan başlıklar, sultanın mahlasının sunum şekilleri, biyografiye başlama usulleri, bilgilerin aktarılış sırası ve biyografide bulunan şiirlerdir. İkinci bölümde ise sultanın biyografik özellikleri üzerinde durulmuştur. Burada doğumu, ölümü, hamiliği, yardımseverliği, eğitimi, saltanatı, yaratılışı ve son olarak şairliği üzerinde durulup ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Son bölüm odak unsurlarına ayrılmıştır. Burada sultanın ön plana çıkartılan özelliği, sultan için örnek olarak verilen şiir parçalarının odak unsuru ve sultanın örnek olarak verilen şiirlerinin muhtevası üzerinde durulmuştur.

1. BİYOGRAFİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1. Muhibbî için Kullanılan Başlıklar

16. yüzyıl tezkirelerinde Kânunî'nin sunumu için çeşitli başlıkların kullanıldığı görülmüştür. Bunlar içinde Sehî Bey, sekiz tabakaya ayırdığı eserinde her tabakada ele alacağı şairlerin sınıf ve sınırını, o tabaka başına koyduğu

küçük bölümle izah etmiş, tabakanın sonuna eklediği tetimme ile de yazdığı kısımdaki şairlerin özelliklerini bir kez daha anlatmıştır (İsen, 2009: 29). Tezkirenin birinci tabakası Muhibbî'ye ayrılmıştır (İpekten vd, 2018:10).

Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Ahdî birbirine yakın başlıklar kullanmışlardır. Zikredilen dört tezkire yazarı da padişahın isminin önüne saygınlık bildiren ifadeler zikretmişlerdir. “*Der-Zikr-i Hazret-i Sultân Süleymân Hân-ı Süleymân-nişân*” (Canım, 2000: 108), “*Sultân Süleymân Hân*” (Kılıç, 2018: 73), “*Zikr-i Hazret-i Sultân Süleymân Hân*” (Sungurhan, 2018: 141), “*Der-Evvel Sultân Süleymân Hân*” (Solmaz, 2018: 43).

Beyânî, diğer müelliflerden farklı olarak Kanûnî Sultan Süleyman’ın Osmanlı mülkünün padişahı olduğunu ve babası Yavuz Sultan Selim’in de anıldığı bir başlık tercih etmiştir. “*Zikr-i Sultân Süleymân Hân Mâlik-i Mülk-i Süleymân Hâris-i Memâlik-i Cihân Sultân Süleymân Hân İbn-i Sultân Selîm Hân*” (Sungurhan, 2018: 15).

Kühü’l-ahbâr’ın tezkire kısmı bir mukaddime ve Rûkn adını verdiği dört bölümden oluşmaktadır. Tezkirenin dördüncü Rûkn’ü iki ciltten meydana gelmiştir. İlk cilt başlangıçtan I. Selim devri sonuna kadar, ikinci cilt ise Kanûnî Sultan Süleyman’ın tahta çıkışı ile başlar. Muhibbî için kullanılan başlıkta hem Muhibbî hem de Yavuz Sultan Selim’in vefat ettiğini ve saygı bildiren ve “*Aleyhimi’r-rahmetu ve’l-gufrân*” ifadesi yer almaktadır. “*Fasl-ı Der-Şu’âra-yı Zamân-ı Sultân Süleymân Bin Selîm Hân Aleyhimi’r-rahmetu ve’l-gufrân*” (İsen, 2017: 104).

1.2. Mahlasın Sunum Şekilleri

Tezkirelerde başka edebî tür veya şekillerde rastlanmayan bir dil kullanımı görülür. Tezkireler, çeşitli sanatlar ve secilerle işlenerek kaleme alındıkları için kendileri de birer edebi eserdirler. Yani tezkireler bizatihi bir biyografi kaynağı olmanın dışında aynı zamanda çok özel bir şekildir (Tökel, 2019: 181).

16. yüzyıl tezkireleri içerisinde Kanûnî Sultân Süleymân’ın mahlasına yer veren üç eser bulunmaktadır. Ahdî, adaletin temsilcisi olan padişahın fitratı gereği şiire ilgi duyduğunu ve fakirlere yardım eden bir karaktere sahip olduğunu belirten bir girişten sonra sultanın mahlasını dikkatlere sunar.

“*El hak ol kân-ı ma’rifetün ve menba’ı adâletün tab’-ı şerîfleri şî’re mâyil ve zihn-i latîfleri gâyetde nazm ile kâmil ve muhibb-i fukarâ olduklarına binâen mahlas-ı hümâyûnları Muhibbî’dür*” (Solmaz, 2018: 43).

Beyânî, padişahın mahlasını en sade bir şekilde ifade eden müellif durumundadır. “*Mahlası Muhibbî’dür*” (Sungurhan, 2018: 15).

Kınalı-zâde Hasan Çelebi ise Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun terkiplere girdiği uzun bir girişten sonra sultanın mahlasını zikreder. Hasan Çelebi, Muhibbî’nin mahlasını zikretmeden önce onuncu Osmanlı sultanı olduğunu, kanunları yerine getiren lider bir kişiliğe sahip olduğunu, müslümanların halifesi olarak tayin edildiğinden bahsettikten sonra mahlasını söylemiştir.

“*Es-sultânü’l-a’zâmı mâlikü rikâbi’l-ümemi hâşirü rûfâti’l-himem nâşirü’l-kavânîni’s-sultânîyyetihi ‘âşirü’l-havâkîni’l-Osmâniyyeti’s-sultân ibnû’s-sultân Süleymân Hân -Nevera’llâhu Te’âlâ merkadehu ve fî kusûri’l-cinâni erkadehu- Hazretleridür ki mahlas-ı şerîfleri Muhibbî’dür*” (Sungurhan, 2018: 142).

1.3. Biyografiye Başlama Şekilleri

Tezkire şairleri Muhibbî'nin yaşam öyküsüne başlarken birbirlerinden farklı yollar izlemiştir. Âşık Çelebi, Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı olan Muhibbî'nin kendisinden önceki padişahlardan farklı bir karakter olduğundan bahsetmiştir. Bunları Arapça ve Farsça tamlamaların yoğun kullanıldığı bir paragrafta ifade etmiştir. Çelebi, Muhibbî'nin seleflerinden daha üstün olduğunu (fâ'ik ü râcih), haleflerinin kendisinden daima istifade ettiğini belirtmiştir.

"Sultân-ı âşirdür ve bi-hasebî'r-rütbe ve 'akl-ı 'âşirdür ve 'ukûl-ı tis'adan her vech ile fâ'ik ü râcih ve nâfi' ü nâcih olduğu ve bunun vücûdına anlar 'illet olduğu cihetden bunun âsâr-ı marziyye ve etvâr-ı zekiyyesinden anların ervâhına füyûz u fütûh bahş olmagla bu müfiz ve anlar müstefiz olduğu sebebden anlar bundan kâsırdur" (Kılıç, 2018: 74).

Tezkirelerde Muhibbî'nin biyografisine başlangıç açısından en kısa giriş Beyânî Tezkiresinde görülmektedir. Müellif, Kanûnî'nin H.926 yılında Osmanlı tahtına geçtiğini söylemekle yetinmiştir.

"Hicret-i nebeviyyenün tokuz yüz yigirmi altısında câlis-i serîr-i saltanat-ı cihânbânî ve hâris-i memâlik-i Osmânî olmuşdur" (Sungurhan, 2018: 16).

Gelibolulu Âlî diğer iki müellife nazaran farklı şekilde Muhibbî'nin şairlik yönünü överek tezkireye giriş yapmıştır. Âlî, Muhibbî'nin Farsça güzel şiirler yazabilen bir şair olduğunu (emlehu's-şu'arâ), aynı zamanda Türkçe belagat ve fesahat hususunda ecdadına nazaran daha üst derecelerde olduğundan bahsetmiştir.

"Zikr olunan şehriyâr-ı zî-şân bir pâdişâh-ı Sikender-tüvân ü Süleymân-nişân idi ki vâlid-i büzürg-vârı zebân-ı Fâriside emlehu's-şu'arâ olduğu gibi kendüler lisân-ı Türkîde âbâ vü ecdâdına tevaffuk idüp efsahü'l-bülegâ idi" (İsen, 2017: 104).

Hasan Çelebi ve Sehî Bey tezkirelerinde diğer tezkirelere nazaran Arapça ve Farsça kelime kadrosu yönünden daha yoğun bir giriş söz konusudur.

"Evvelki bihişt takrîri devrân gülistânında yüz gösteren gül-ruhsâr u semen-sîmâ dil-rübâlar vasfında ve cihân sebzezârında salınan serv-i hoş-reftâr u lâle-'izâr meh-likâlar medhinde pâdişâh-ı sâhib-kırân şehinşâh-ı gîtsitân hazretlerinün tab'-ı şerîflerinden sudûr ve zihn-i latîflerinden zuhûr iden ebyât-ı zibâ ve gazelliyât-ı ra'nâ ki her biri bir münâsib nâzûk vaktde bî-mevride ve ol mevkî'a göre vârid olan eş'âr-ı bülend ve güftâr-ı sûdmend" (İpekten, 2018: 11).

Sehî Bey, padişahı cömertlik ve cesaret yönünden Rüstem'e, yöneticilik yönünden ise Hz. Yusuf'a benzetmiştir. Hasan Çelebi ise padişahın ülkenin tek yöneticisi olduğundan bahsetmiş ve bu durumu Kuran-ı Kerim'den alıntıladığı *"Biz seni yeryüzünde halife kıldık"* ayetiyle desteklemiştir.

"Evvel-i selâtîn-i nâmdâr ve havâkîn-i zevî'l-iktidârdan biri dahî ol şehenşâh-ı vâlâ-himem pâdişâh-ı diyem-şiyem sultân-ı Cemşîd-temkîn hâkân-ı Ferîdûn-âyîn Dârâ-yı hûrşîd-tekvîn Efrâsiyâb-ı Süleymân-nigîn Cemşîd-i cihân-hilâfet hûrşîd-i âsân-ihsân u re'fet semere-i şecere-i zürriyyeten Ba'duhâ min"

ba'din¹ sâhib-livâ-yı kerâmet-ihlivâ "İnnâ ce'alnâke halîfeten fi'l-ardî²" pâdşâh-ı velî-nî'met şehensâh-ı Ferîdün-'azamet mahsûd-revân-ı Keyhüsrev ü Keykubâd mescûd-cinân-ı eslâf-ı emcâd-ı ecdâd" (Sungurhan, 2018: 141).

Latîfî, tezkiresine sultanın erdemli bir kişi olduğu, ilminin ve görgüsünün seleflerinden daha iyi olduğunu söylemiştir.

Menba'u'l-ma'ârif ve me'âsir ve mecma'ü'l-fezâyil ve'l-mefâhir mâlik-i memâlik-i fazl u 'irfân ve müfessir ü mübeyyin-i âyet-i 'adl ü ihsân a'nî Hazret-i Sultân Süleymân Hân ki İskender-i zamân ve Kahramân-ı devrândur esnâ-i selâtinde Süleymân-ı sâni ve İskender-i düvüm ü Hâkân-ı havâkîn-i evreng-i heftümdür (Canım, 2000: 108).

Gülşen-i Şu'arâ'nın Muhibbî biyografisinde sanatkârane bir anlatıma yer verdiği görülmektedir. Arapça ve Farsça terkipler yoğun olarak kullanılmıştır. Bu giriş biyografinin kalan bölümlerinde aynı olmak şartıyla dua cümleleriyle devam etmektedir. "Edâmallâhü 'ömrehu ve medde zillehu" ifadesiyle de padişahın ömrünün uzun olması için dua edilmiştir.

"Şâhensâh-ı zamân ve hâkân-ı cihân a'nî Hazret-i Sultân Süleymân Hân ibni Sultân Selim Hân ibni Bâyezîd Hân bin Sultân Mehemmed Hân "Edâmallâhü 'ömrehu ve medde zillehu³" ol hâfız-ı dîn-i Hûdâ ve hâmî-i şer'-i Mustafâ emn ü emânetle rub'-ı meskûn şöyle hıfz u masûn kılmışdur ki ahâd-ı nâsdan ahad-ı bî-kıyâs mâl-ı Karûn idinse efrâd arasından bir ferd ana su'âl ü cevâb itmege kâdir olup hisâb u 'itâb idüp şikeste-bâl ü haste-hâtır idemez" (Solmaz, 2018: 44).

1.4. Bilgilerin Aktarılış Sırası

16. yüzyıl tezkireleri içinde Muhibbî'ye yer veren tezkirelerin bilgileri aktarış sırasında farklı yollar izlediği görülmektedir. İncelenen tezkirelerde bazı müelliflerin ağırlıklı olarak sultanın askerî özelliklerinden bahsettiği ve şairliğiyle biyografiyi bitirdiği görülürken bazı müelliflerin de tezkirelerinin tipik bir biyografi görünümü arz ettiği tespit edilmiştir. Öte yandan bazı tezkirelerin sultanın hükümdarlık yönüne ağırlık verdiği bazılarının şairlik yönüne ağırlık verildiği yine tespit edilen unsurlardandır. Bunun yanında bazı müellifler oldukça ağır bir dil tercih ederken bazıları ise sade bir dil tercih etmiştir.

Beyânî Muhibbî'nin H. 926'da doğduğunu "Hicret-i nebeviyye'nün tokuz yüz yigirmi altısında câlis-i serîr-i saltanat-ı cihânbân ve hâris-i memâlik-i Osmânî olmuşdur" (Sungurhan, 2018: 16) sözleriyle ifade etmiştir. Ardından Rodos kalesinin stratejik önemi ve kalenin fethinden bahsetmiştir. Kanûnî son seferini 1566 yılında Zigetvar kalesi üzerine yapmıştır. Padişah, kalenin fethi esnasında vefat etmiştir. Bu durum da Beyânî tarafından tezkireye dâhil edilmiştir.

¹ Birbirinden gelme bir nesil (Âli İmrân-34)

² Biz seni yeryüzünde halife kıldık (Sâd-26)

³ Allah onun ömrünü uzun etsin, hükmünü uzun tutsun.

“İbtidâ-yı cülûs-ı hümâyûnlarından küffâr-ı hâksârın a’zam-ı husûnı olan kal’a-i Rodos-ı menhûsun fethi ehemmi umûr olmagla himmet-i vâlâ-nehmetleri ana masrûf maddür u meysûr olup ve niçe diyâr u kişverün dahı fethi müyesser olup nihâyet-i ömrinde Sigetvâr gibi muhkem ü üstüvâr kal’ayı feth idüp hemân anda saltanat-ı fânîyi saltanat-ı bâkiye istibdâl idüp âhirete intikâl eylemişdür” (Sungurhan, 2018: 15).

Beyânî, tezkiresinde Muhibbî’nin Farsça ve Türkçe şiir yazmada oldukça maharetli olduğunu *“Fârisî ve Türkî nazm-ı eş’âr-ı âbdâra kudret-i bâhire ve mahâret-i zâhiresi vardur”* (Sungurhan, 2018: 15) ifadeleriyle dile getirerek biyografiyi sonlandırmıştır.

Latîfî ve Hasan Çelebi tezkireleri bilgilerin aktarılış sırası bakımından oldukça benzer özellikler göstermektedir. Her iki müellif de tezkirelerine Muhibbî’ye övgü dolu sözlerle başlamıştır.

Latîfî, tezkirenin hemen girişinde ilk olarak Muhibbî’yi *“Hazret-i Sultân Süleymân Hân ki İskender-i zemân ve Kahramân-ı devrândur esnâ-i selâtinde Süleymân-ı sâni ve İskender-i duvüm ü Hâkân-ı havâkîn-i evreng-i heftümdür”* (Canım, 2000:109) sözleriyle överken Hasan Çelebi ise Muhibbî’yi Cemşîd, Ferîdûn, Efrasyâb, Dârâ gibi tarihî ve efsanevî kahramanlarla ilişkilendirerek bilgileri aktarmıştır.

“Sultân-ı Cemşîd-temkîn hâkân-ı Ferîdûn-âyîn Dârâ-yı hûrsîd-tekvîn Efrâsiyâb-ı Süleymân-nigîn Cemşîd-i cihân-hilâfet” (Sungurhan, 2018: 141).

Muhibbî’yi öven paragrafların ardından biyografilerin devamında Rodos kalesinin fethi sanatlı bir dil kullanılarak anlatılmıştır.

“Ol pâdşâh-ı sa’âdet-me’nûsun fütûhât-ı şerîflerinün akdemi belki a’zami feth-i kal’a-i Rodos’dur” (Sungurhan, 2018:142)

“Selâtin-i guzât-ı kûmât içre fâtihi kal’a-i Rodos ve kişver-güşâ-yı vilâyet-i Engürüsdür” (Canım, 2000: 108)

Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Muhibbî’nin şiirde ciddi bir otorite kabul edildiğini ve şiirlerinin güneş gibi parlak olduğunu *“Fenn-i eş’ârda iktidârları ve evsâf- eş’âr- belâgat-şî’ârları nûr-ı âftâb-ı nevvâr gibi rûşen ü âşkârdur”* (Sungurhan, 2018: 142) ifadeleriyle dile getirir.

Hasan Çelebi, Muhibbî’nin dünya padişahlığında emsalsiz olduğu gibi nazım ve nesirde de usta olduğundan bahseder. Ayrıca mürettep bir divân meydana getirdiğini ve şiirlerinin mükemmel olduğunu ifade ederek tezkiresini sonlandırır.

“Sultân-ı cihân ve hâkân-ı cihân ve hâkân-ı dehr olduğu gibi mâlik-i memâlik-i nazm u nesir idi. Matla’-ı tab’-ı dürrer-bârlarından zâhir ü bedîdâr olan le’âlî-i âbdâr u cevâhir-i şâhvârî dürc-i Divânda derc idüp ebkâr-ı efkâr-ı pür-îtibâr ve ‘arâ’is-i nefâ’is-eş’ârların hacle-i cem’de tezâyîn ü tertîb idüp ol hâkân-ı belâgat u beyân müretteb ü mükemmel Divân-ı belâgat-’unvân ârâste eylemişdür” (Sungurhan, 2018: 142).

1.5. Biyografide Bulunan Şiirler

16. yüzyıl şiir ve şair açısından Osmanlı'nın altın çağını yaşadığı bir dönemdir. Büyük üstatların yetiştiği bu yüzyılda dönemin padişahları da bundan nasibini almıştır. Muhibbî mahlasını kullanan Kanûnî Sultan Süleyman adaletli bir hükümdarlık sürmesinin yanında yazmış olduğu manzumelerle de dönemin müelliflerince tezkirelere konu olmuştur. Bu başlık altında 16. yüzyıl tezkirelerinde geçen sultana ait şiirler ele alınacaktır.

Ahdî'nin tezkiresinde sultana ait üç şiir bulunur. Bunlardan ikisi Farsça (beşer beyit) bir tanesi de Türkçedir.

Bâz âşüfte em ez- kâkül-i 'anber bûyî

Beste şud cân u dilem der girih-i ebrûyî⁴

Ez- ki purseem haber-eş yâ zi- ki cüyem çi kunem

Dil-i âvâre ki gum sâhteem der- kûyî⁵

Âh ez-în dil ki şud âşufte-i zülf-i siyehî

Dâd ez-în dîde ki âmuhte şud bârûyî⁶

U be-sad lutf derûn-ı dil-i men cilve-künân

Men-i divâne nazar mî-konem ez- her sûyî⁷

Halk gûyend dil-i zâr-ı Muhibbî ki rübûd

Râst gûyem ki füsûnhâ-yı leb-i dil-cûyî⁸ (Solmaz, 2018: 44)

İçerisinde sultana ait en fazla şiir bulunduran müellif Âşık Çelebi'dir. Tezkire içerisinde toplam on altı adet şiir parçası bulunur. Bunlardan on biri Farsça, beşi Türkçedir. Bu şiir parçalarından ikisi mısra, sekizi bir beyit, üçü iki beyit, biri üç beyit, ikisi ise beş beyittir.

Sakın aldanma eser bir gün muhâlif rûzgâr

Kibr ü kîni terk kıl germe göğüs yelken gibi

⁴ Anber kokulu kakül yüzünden yine perişanım, canım ve gönlüm kaşının kıvrımına (düğümüne) bağlandı.

⁵ Bir mahalde kaybettiğim gönlümün haberini kimden sorayım, ne yapayım?

⁶ Siyah bir zülfe tutulan bu gönlün elinden ah, bir yüzü görmeye alışan bu gözün elinden imdat.

⁷ O, yüzlerce lütüfla gönlümün içinde cilve ederken, ben deli her taraftan bakmaktayım.

⁸ İnsanlar derler ki Muhibbi'nin ağlayan gönlünü kim çaldı? Doğru söylüyorum, bir gönül alıcının dudağına efsunları (çaldı).

Dâne dâne sa'y kılsan eylesen dünyâyı cem'

Tagıdur bâd-ı fenâ âhir anı hırmen gibi (Kılıç, 2018: 80)

Beyânî tezkiresinde bir tane iki beyitten oluşan Farsça şiir parçası üç tane ise Türkçe şiir parçası vardır.

Câna kalmaz bûse-i la'l-i leb-i yâr isteyen

Baş virür bu yolda bir zülf-i siyehkâr isteyen (Sungurhan, 2017a: 15)

Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin tezkiresinde Sultan Süleyman'ın toplam dört şiir parçası ele alınır. Bunlardan üçü Türkçe, biri ise Farsçadır.

Mukarrer tevbe mey sordum Muhibbî nûş idüp câmı

Şu gönümden geçen gibi bana bir gül-'izâr olsa (Sungurhan, 2017b: 146)

Kınalı-zâde Hasan Çelebi'de diğer tezkirelerde görülmeyen başka bir durum söz konusudur. Sultanın biyografisi yazılırken başka şairlerce ele alınmış manzume parçaları tezkireye dahil edilmiştir. Bunlar dokuz adet olup hepsinin dili Farsçadır. Örneğin Câmî tarafından Kânunî'ye atfedilen aşağıdaki beyit, bu hususta bir örnek teşkil etmektedir:

Çü ber-taht-ı cihândârî nihed-pây

Ser-efrâzed bedu tâc-ı keyânî (Sungurhan, 2017b: 143)

Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmında ise üç manzume bulunmaktadır. Bunlardan biri yedi beyitten müteşekkil Farsça bir şiir ve biri beş biri iki beyitten oluşan Türkçe şiirler bulunmaktadır.

Pend gûş itme dilâ alma ele 'âr etegin

Ko ne dirlerse disünler tutagör yâr etegin

Ey Muhibbî benî Âdemde vefâ kalmadı hîç

Sende Mecnûn-sıfat tut yüri taglar etegin (İsen, 2017: 105)

Latîfî tezkiresinde de Kânunî'ye ait üç şiir bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Farsça biri de Türkçedir.

Kanını içmege geldükçe anun gamze-i dost

Bu Muhibbî dir ana cân ile sahâ 'âfi (Canım, 2018: 109)

2. SULTAN SÜLEYMAN'IN BİYOGRAFİSİ//BİYOGRAFİK ÖZELLİKLER

2.1. Doğum

İncelenen tezkireler arasında Muhibbî'nin doğumu ve doğum yeri ile alakalı bilgi veren tezkire tespit edilememiştir.

2.2. Ölüm

16. yüzyıl tezkire müellifleri içinde Muhibbî'nin ölümü ve ölüm yeri ile alakalı bilgi veren iki tezkire Kınalı-zâde Hasan Çelebi ve Beyânî tezkireleridir. Hasan Çelebi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın vefatı ile ilgili "*Fânî dünyâdan göçüp ruhlar âlemine kanat açtı*" ifadesini kullanmıştır.

"Pâdşâh-ı merkûmun tâ'ir-i rûh-ı pür-fütûhı 'âlem-i eşbâhdan mülket-i ervâha perrân olup feth-i ebvâb-ı kılâ'-ı cinâna revân oldı" (Sungurhan, 2018: 144)

Beyânî, tezkiresinde Kanûnî Sultan Süleyman'ın fethedilmesi oldukça zor bir kale olan Zigetvar kalesinin fethinden hemen sonra vefat ettiğini zikretmiştir.

"Nihâyet-i ömrinde Sigetvâr gibi muhkem ü üstüvâr kal'ayı feth idüp hemân anda saltanat-ı fânîyi saltanat-ı bâkiye istibdâl idüp âhirete intikâl itmişdür" (Sungurhan, 2018: 15).

2.3. Hâmîliği ve Yardımseverliği

Muhibbî'nin hamiliğinden ve yardımsever özelliğinden bahseden tezkireler Gelibolulu Âlî, Ahdî ve Âşık Çelebi tezkireleridir. 16. yüzyılın önemli şairleri arasında gösterilen Hâyâli Bey, Pargalı İbrahim Paşa'nın tavsiyesiyle Kanûnî tarafından himâye edilmiş ve bir süre sonra en yakın nedimlerinden birisi olmuştur. Bu durum, Kühü'l-ahbâr'da şöyle ifade edilir.

"Ol cümleden Hayâlî bir lâ'übâlî iken ol pâdişâh-ı kadr-şinâsun hüsn-i iltifâtıyla sancak çeken ümerâ mesâbesinde dirlükle imtiyâz bulup refâh-ı hâlîle âhir-i 'ömrine dek geçündükten ma'adâ esnâ-yı vefâtında vârislerine yüz bin floriden eفزûn nükûd u emlâk-ı gûn-â-gûn hâsıl olmuş idi" (İsen, 2017:104).

Ahdî, Gülşen-i Şu'ârâsında Muhibbî'nin fakirlere yardım ettiğini ve bu özelliğinden dolayı mahlasının Muhibbî olduğunu "*Muhibb-i fukârâ olduklarına binâen mahlas-ı hümâyûnları Muhibbî'dür"* (Solmaz, 2018: 43) cümlesiyle ifade etmiştir. Âşık Çelebi Muhibbî'nin zaman zaman dönem şairlerine ihsanlarda bulunduğunu "*Anlar zemânında tâ'ife-i şu'ârânun gülşen-i âmâllerine ve çemen-i ahvâllerine ol felek-rıf'at ve melek-rütbetün ebr-i terbiyyetinden şeb-nem-i ihsân yağdı"* (Kılıç, 2018: 76) ifadeleriyle dile getirmiştir.

Âşık Çelebi, Sultan Mahmûd'un Firdevsî'ye Şeh-nâme'nin her bir beyti için bir dinar vermediği âlemde duyulup yayılırken Kanûnî'nin hamiliği ve yardımseverliğiyle âlemde meşhur olduğunu söylemiştir.

"Câ'izde hod Sultân Mahmûd va'de itdükden sonra kim Firdevsî'ye Şeh-nâme gibi nazma beyt başına bir dînâr virmedüğü âlemde dâstân olmuşdur. Ol pâdşâhun niçe fevri ihsânı olmuşdur ki her beyt-i âşıkâneye bir dînâr düşmek sad-çendân olmuşdur" (Kılıç, 2018: 79).

Kardeşi Tahmasb'a isyan edip Osmanlı'ya iltica eden Şah İsmail'in oğlu Elkas'a Kanûnî Sultan Süleyman'ın yardım eli uzatması şu şekilde anlatılmıştır (Kılıç, 2020: 194).

"Elkâs hod vâli-i havâlî-i Şirvânât u Irâk u Acem ü Fars iken dirâht-ı hazân-dîde gibi soyunup bî-berg ü nevâ tâcdan dûr ve pâ-y-tahtdan mehcûr yalun ayak başı kaba gelüp "Dest-res dâdest Hudâ üftâdegân râ dest-gîr"

diyü arz-ı niyâz itdükde nukûd u ecnâs u nefâ'is-i ba'de'l-enfâs katâr u mahâr, sîm ü zer harvâr harvâr ibrişimine vü müyîne nâfe vü nîfe" (Kılıç, 2018:78).

2.4. Eğitimi ve Bilgisi

Gelibolulu Âlî, Muhibbî'nin Farsça ile çok ilgilendiğini ve bu dilde şiirler yazıp hünerini gösterdiğini ifade etmiştir.

"Ya'nî ki fâris-i 'arsa-i lisâneyn idükleri eş'âr ile iş'âr idüp hüner gösterürlerdi" (İsen, 2017: 104).

Ahdî Muhibbî'nin Türkçe yazdığı şiirlerin güzel, Farsça yazdıklarının ise aranan, arzu edilen tarzda olduklarını söylemiştir.

"Türkî dilinde eş'âr-ı bî-nihâyesi hûb ve zebân-ı Fârisî'de güftâr-ı bî-ğâyesi merçûbdur" (Solmaz, 2018: 43).

Âşık Çelebi, Muhibbî'nin gece gündüz demeden imaret derdine düşen, sürekli medreseler imar eden ve halka, müderrislere, abitlere ve ibadete yönelen bir kişi olarak tanımlamaktadır.

"Rûz ü şeb ta'mir-i medâris ü mesâcid ü büka' u 'imârât ve her an ri'âyet-i ehâlî ve müderris ü mu'âbid ve envâ'-ı 'ibâdete sâlikdür" (Solmaz, 2018: 44).

Beyânî, Muhibbî'nin Farsça ve Türkçe şiir yazmada oldukça mâhir olduğunu ve her iki dilde de şiir yazabildiğini ifade etmiştir.

"Fârisî vü Türkî nazm-ı eş'âr-ı âbdâra kudret-i bâhire ve mahâret-i zahiresi vardur" (Sungurhan, 2018: 15).

Latîfî, Muhibbî'nin hem Farsça hem de Türkçe şiirlerinin nazik bir tarzının ve renkli bir üslubunun bulunduğunu söylemiştir.

"Nâzûk edâ ve rengîn elfâzla Fârisî ve Türkî hûb eş'ârı ve nâzûk güftârı vardur" (Canım, 2018: 109).

2.5. Saltanatı

Kanûnî'nin saltanatı ile ilgili bilgi veren iki tezkire vardır. Bunlardan ilki olan Beyânî, Kanûnî Sultan Süleymân'ın H.926 senesinde Osmanlı mülkünü koruyucusu olarak (hâris-i memâlik-i Osmânî) tahta çıktığını ifade etmiştir.

"Hicret-i nebeviyye tokuz yüz yigirmi altısında câlis-i serîr-i saltanat-ı cihânbâni ve hâris-i memâlik-i Osmânî olmuşdur" (Sungurhan, 2018: 15).

İkincisi ise Kınalı-zâde Hasan Çelebi'dir. Hasan Çelebi, Muhibbî'nin Şevvâl ayının yirmi altısında Osmanlı tahtına çıktığını söylemiş ve bu durumu bir ışığın parıltısına teşbih ederek anlatmıştır.

"Re'is-i mâ'itehû tâsi'ada âftâb-ı vücûd-ı bâri'leri ufk-ı velâdetden lâmi' ü tâli' olup sene sitt ve 'işrîn şevvâlinde devlet ü ikbâlle serîr-i saltanata cülûs-ı pür-iclâlleri vâki' olmuşdur" (Sungurhan, 2018: 143).

2.6.Yaratılışı

Ömrünün büyük bir kısmını seferlerde geçiren Kanûnî'nin bu özelliği Âşık Çelebi tezkiresinde söz konusu edilmiştir. Âşık Çelebi, sultanın bu özelliğinden bahsederken "top, tüfeng, sancag, ceng ü gaza, harb u vegâ" gibi askerî terimleri yoğun bir şekilde kullandığı görülmüştür.

“Ol pâdşâh-ı enâm ve penâh-ı eyyâm cüyûş-ı vâfir-i nûsret-nümûn ve cünûd-ı zâfir-i fursat-şu’un, gürûh-ı enbûh-ı şîr-efgen ve dilirân-ı şîr-şükûh u saf-şiken sancag u tug ve râyât-ı pür-fürûg ile âheng-i ceng ü gazâ ve ‘azîmet-i harb u vegâ idüp kevkebe-i kevâkib-mevkibe ile kâ’-i safsatda saf saf asker-i safsâtı yürüse tantana-i tabl u kûsı ile kûh u vâdî ve berârî vü bevâdi velvele ve sâfir-i nefîr ve nakre-i nâkûr ile kûh u hâmûn...berk-i âteş-bâr-ı âb-gûn ve girîv-i sahîl-i hayl u ra’d-ı top u tûfeng ile reşk-i felek olurdu” (Kılıç, 2018: 75).

Âşık Çelebi, Kanûnî’yi İslam’ı yeryüzünde yayan bir kişi olarak nitelendirir ve bu durumu da Arapça bir ibare ile destekler.

“Vücûd-ı pür-cûdî mi’e-i ‘âşîrede tecdîd-i dîn ve tahdîd-i şerâyi’-i İslâm u müslimin için meb’ûs olduğu lisân-ı nübüvvetden cârî olan “İnne’llâhe yeb’asu fı’ra’si külli mi’eti senetin men yüceddidu lehâ dînehâ⁹” mefhûmî üzre mev’ûd idi” (Kılıç, 2018: 74).

Muhibbî, yaratılış itibarıyla gözü kara bir karaktere sahiptir. Âşık Çelebi, Kanûnî’yi dostluk, yoldaşlık ve adalet kavramlarıyla anlatmıştır. Askerî ve fizikî özellikleri yönünden ise Lokmân, Cemşîd, İskender gibi kahramanlarla teşbih etmiştir.

“Bir Süleymân-ı selmü’n-nefs idi ki seferde vü hazerde enîsi Lokmân-ı hikmet ve celîsi Âsâf-ı nisfet vezîri Hüdhüd-ı hidâyet ve müşîri Hü mâ-yı himmet idi. Cemşîd gibi hurşîd-i re’y-i cihân-ârâyînün pertevi ruhâm-ı hâma düşse câm-ı cihân-nümâ olurdu, İskender gibi âyîne-i tîg-i mînâ-gûnından âlem temâşâ olurdu” (Kılıç, 2018: 75).

Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Muhibbî’yi ve saltanat dönemini parlayaan bir inci tanesi olarak tasvir etmiştir. Tezkirede bu durum anlatılırken birbirleriyle ilintili kelimelerin (berîk ü leme’ân, eşî’a) kullanılması dikkat çekicidir.

“Serîr-i hilâfetde eşî’a-i misbâh-ı ‘inâyetinün berîk ü leme’ânı ke’ennehâ kevkebun dürriyyun”¹⁰ (Sungurhan, 2018:143).

Latîfî, padişahı temkinli ve ağırbaşlı olarak nitelendirmiştir. Ayrıca kimsenin kanını haksız yere dökmeyen bir kişi olarak tasvir etmiştir.

“Bir pâdîşâh-ı zemîn-temkîn ve kûh-vekârdur ki nisâr-ı ebr-i hayâsından çehre-i güzlâr-ı vekâr gark-ı ‘arak ve âsâr-ı envâr-ı eltâfından dâr u diyâr eltâf-ı bî-şumâra müstagrakdur. Katl-i halk ve hûn-i nâ-hakdan perhîz ü güriz itdügi” (Canım, 2018: 109).

Sehî Bey, Muhibbî’yi saltanat denizinin parlak incisi, cömertlik meclisinin inci saçanı olarak tasvir etmiş ve yiğitlikte Rüstem’e teşbih etmiştir.

“Ol saltanat bahri sadeîfinün dürr-i ezheri ve celâlet sipihrinün hurşîd-i enveri sehâvet bezm-gâhınun gevher-efşânı ve şecâ’at rezmgâhınun Rüstem-i Destânı” (İsen, 2017: 10).

⁹ Allah her yüzyıl başında dini yenileyecek birini gönderir.

¹⁰ O, inci bir yıldız gibidir (Nûr-35)

Muhibbî'nin adalet yönünden gerek devrinde gerekse kendinden sonraki dönemlerde ün yapmış efsanevi Sasani hükümdarı Nûşînrevan'a teşbih edilmesi dikkat çekicidir. Bu durum "Adâlet tahtının Nûşîn-revânî / Mürüvvet kânının şâh-ı cihânî" (İsen, 2017: 10) dizeleriyle anlatılmıştır.

Gülşen-i şu'ârâ'da Muhibbî'nin mizacının şiire yatkın olduğu "Tab'-ı şerîfleri şî're mâyil" cümlesiyle ifade edilmiştir. Ahdî, Muhibbî'yi farklı yönlerden Cem, Hz. Süleymân ve Ferîdûn'a da benzetmektedir.

"Ol pâdişâh-ı felek medâr ve şâhenşâh-ı Cem-mikdâr ve ol süleymân-haşmet Ferîdûn-devlet mâl ü menâl ve câh u celâle ve hayrât-ı bî-gâye ve 'asâkir-i bî-nihâyeye mâlikdür" (Solmaz, 2018:43).

2.7. Sultanın Şairliği

16. yüzyıl tezkire müelliflerinin hemfikir olduğu hususlardan biri de Kânunî'nin şairlikteki maharetidir. Müellifler, ekseriyetle sultanın şairliğinden övgüyle bahsetmişlerdir. Ahdî'ye göre Muhibbî'nin şiirleri Türkçe ya da Farsça fark etmeksizin bedelsizdir.

"Türkî dilinde eş'âr-ı bî-nihâyesi hûb ve zebân-ı Fârisî'de güftâr-ı bigâyesi mergûbdur. Bu bir iki Fârisî ve Türkî gazel-i bî-bedel anlarundur" (Solmaz, 2018: 43).

Âşık Çelebi'ye göre Muhibbî'nin şiirlerinde "derişlik ru'yı, meskenet buyı, şevk manisi ve aşk çeşnisi, dert şivesi ve fena işvesi" ön plandadır. Şairin şairlik kudreti o kadar güçlüdür ki Fars şairlerinin şiirleri bile Muhibbî'nin şiirlerinin yanında acemi kalmaktadır.

"Hakkâ ki firâz-ı küngür-i evvân-ı saltanatda iken şî'rlerinde derişlik rûyi ve meskenet bûyi, şevk ma'nîsi ve 'ışk çâşnîsi, derd şivesi ve fenâ 'işvesi vardur. Ba'zı şî'rleri tercemân-ı lisânü'l-gaybdür" (Kılıç, 2018: 79).

Beyânî de tezkiresinde Muhibbî'nin şairlik kudretine oldukça kısa şekilde yer vermiştir. Ona göre Muhibbî, şairlik kudretine sahip maharetli bir sanatkârdır.

"Fârisî vü Türkî nazm-ı eş'âr-ı âbdâra kudret-i bâhire ve mahâret-i zahiresi vardur" (Sungurhan, 2017a: 15).

Kınâlı-zâde Hasan Çelebi'ye göre Muhibbî'nin şiirleri oldukça muteberdir. Bunun yanında nazımda ve nesirde de padişah'tır. Divanı ise belîğ unsurlarla süslüdür.

"Fenn-i eş'ârda iktidârları ve evsâf-ı eş'âr-ı belâgat-şî'ârları nûr-ı âftâb-ı nevvâr gibi rûşen ü âşkârdur. Sultân-ı cihân ve hâkân-ı dehr oldugı gibi mâlik-i memâlik-i nazm u nesr idi. Matla'-ı tab'-ı dürer-bârlarından zâhir ü bedîdâr olan le'âlî-i âbdâr u cevâhir-i şâhvârî dürç-i Dîvânda derc idüp ebkâr-ı efkâr-ı pür-i'tibâr ve 'arâ'is-i nefâ'is-eş'ârların hacle-i cem'de tezyîn ü tertîb idüp ol hâkân-ı belâgat u beyân müretteb ü mükemmel Dîvân-ı belâgat-'unvân ârâste eylemişdür" (Sungurhan, 2017b: 145).

Gelibolulu Âlî Kühnü'l-ahbâr'da Muhibbî'nin Türkçe ve Farsça şiirlerinin güzel, belagatli şiirler kaleme aldığı, bu hususta hünerli bir şahsiyet olduğu belirtilir.

"Kendüler lisân-ı Türkî'de âbâ vü ecdâdına tefavvuk idüp efsahü'l-bulegâ olmuş idi. Ma'a zâlik gâhî azmâyış-ı tab'-ı nâzük için Fârisî dilde dahi gazeller dirlerd"i (İsen, 2017: 104).

Latîfî'ye göre şairin sözleri oldukça güzeldir.

“Nâzûk edâ ve rengîn elfâzla Fârisî ve Türkî hûb eş'ârı ve nâzûk güftârı vardır” (Canım, 2018: 109).

3. BİYOGRAFİDEKİ ODAK UNSURLARI

3.1. Sultanın Ön Plana Çıkarılan Özelliği

Biyografiler, bahsedilen kişinin özelliklerini aktaran yazılardır. Bu başlık altında biyografi içerisinde, bahsedilen kişinin ön plana çıkarılan özellikleri ele alınacaktır.

Bu hususta incelenen ilk müellif Ahdî'dir. Ahdî'nin biyografisi iki paragraftan müteşekkildir. Sultanın ön plana çıkarılan özellikleri ise fakirleri gözetip koruma, şiirde uzman ve imaret konusuyla pek alakadar olduğu aktarılsa da bahsedilen özellikler içerisinde en çok sultanın sanatkâr kişiliği ön plandadır.

Ahdî'ye göre Kânunî gece gündüz imaret peşinde koşan, sürekli medreselerin, mescitlerin tamiriyle meşgul olan birisidir. Onun tabiatı şiire meyillidir. Muhibbî, zihninde latif sözler barındıran ve emsalsiz şiirler nazmeden bir padişahdır.

“Rûz u şeb ta'mir-i medâris ü mesâcid ü büka' u 'imârât ve her an ri'âyet-i ehâli ve müderris ü mu'âbid... Tab'-ı şerîfleri şî're mâyil ve zihni latîfleri gâyetde nazm ile kâmil ve muhibb-i fukarâ olduklarına binâne mahlas-ı hümâyûnları Muhibbî'dür” (Solmaz, 2018: 43).

Âşık Çelebi, hacim olarak Kânunî'ye en fazla yer veren müelliftir. Oldukça detaylı bir şekilde nazmedilen biyografide sultanın gönlünün bol olduğu ve cömert bir tabiata sahip olduğu ifade edilmektedir. Kânunî'nin bu özelliği kelamıkibarlarla ve Farsça bir mısrayla desteklenmiştir.

Dest-res dâdest Hudâ üftâdegân râ dest-gîr

Bir diğer örnekte “Faydalarıyla insanları ihya eden bahşişler sahiplerine ulaşan hediyeler” denilmiştir.

Ve cevâ'izün mevsûletün bi-'avâ'id

Ve mevâhibunmeşfû'atun bi-fevâ'id

Beyânî'de Kânunî'nin yaptığı fetihler ön plandadır. Oldukça kısa olarak verilen biyografide sultanın şiirle ilgilendiğinden bahsedilmiştir.

“İbtidâ-yı cülûs-ı hümâyûnlarında küffâr-ı hâksârın a'zam-ı husûnı olan kal'a-ı Rodos-ı menhûsun fethi ehemmi-umûr olmagla himmet-i vâlâ-nehmetleri ana masrûf makdûr u meysûr olup ve niçe diyâr u kişverün dahi fethi müyesser olup nihâyet-i ömrinde Sigetvâr gibi muhkem ü üstüvâr kal'ayı feth idüp hemân anda saltanat-ı fânîyi saltanat-ı bâkîye istibdâl idüp âhirete intikal itmişdür” (Sungurhan, 2017a: 15).

Kânunî biyografisine hacimli bir şekilde yer veren ikinci isim Kınalı-zâde Hasan Çelebi'dir. Sultanın tahta geçmesiyle şeceresinin anlatıldığı bölümler oldukça sanatlı bir anlatımla ortaya konulmuştur. Fetihlerin ve sultanın şairlik kudretinin anlatıldığı kısımlar sade bir dille kaleme ele alınmıştır. Kınalı-zâde'nin Kânunî'nin biyografisinde asıl odak unsuru sultanın fetihleridir.

Dokuz aylık bir kuşatmanın ardından sultanın ilk aldığı yer olan Rodos Kalesi'nin fethi ve yine sultanın son seferi olan Zigetvar Kalesi'nin alınması biyografide ön plana çıkarılmıştır.

“Ol pâdşâh-ı sa’âdet-me’nûsun fütûhât-ı şerîflerinün akdemi belki a’zami feth-i kal’a-i Rodosdur. Hakkâki ol kal’e-i refî’a bir mertebe idi ki tâ’ir-i vehm ü hayâl şevâhik-ı cibâl kulle-i felek-misâline ‘urûc itmesi muktezâ-yı ‘akl u idrâkden hurûc ve küngüre-i dîvâr-ı rif’at-medârı nazar-ı ‘ukûl u havâssda mûmâss-ı muhaddeb-i felekü’l-burûc idi. Tokuz ay ol kal’a-i felek-fersâyı a’sâkir-i kal’a-güşây ile mûhâsara idüp -Bi-’inâyeti’llâhi Te’âlâ ve kudretihi’l-kâhira- heybet ü übbehet-i leşker-i nusret-eser turhibûne bihî ‘aduvva’llâhi ‘aduvekum mûcibi üzre ol kefere-i fecerenün basrı basîretlerinde zâhir ü ‘iyân olmagla âvâze-i beşâret ve evresekum ardahum ve diyârahum vâsıl-ı gûş-ı hûş-ı ‘âlemiyân oldı” (Sungurhan, 2017b: 144).

“Garâ’ib ittifâkdandur ki ol sultân-ı sa’âdet-makrûnun evvel nehzat-ı hümâyûnları feth-i kal’a oldugı gibi âhir ‘azîmet-i meymûnları dahı feth-i kal’a-i Sigetvâr idi. Hakkâ ki bu dahı bir hısn-ı hasîn kal’a-i metîn ü rezîn idi ki burc-ı bârûsı felek-i Zuhâl ile da’vâ-yı mübârât ve kulle-i hisârına tûs-i mantikatü’l-cevzâ ile dem-i muhâkât u müsâvât ururdu. Der ü dîvârı dil-i zâlmân gibi âhen ü seng ve reh-i âmed şudı dehen-i dil-berân gibi gâyet teng idi. Ol gün ki kal’a-i mezbûrenün feth ü istihlâsı müyesser ü mukarrer oldı. Pâdşâh-ı merkûmun tâ’ir-i rûh-ı pür-fütûhi ‘âlem-i eşbâhdan mülket-i ervâha perrân olup feth-i ebvâb-ı kilâ’-ı cinâna revân oldı” (Sungurhan, 2017b: 144).

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Künhü'l-ahbâr adlı eserinde Kânunî'nin biyografisi kısaca ele alınmış, çeyrek sayfa kadar yer verilen sultanın bir Farsça, bir de Türkçe şiiyle biyografi sonlandırılmıştır. Biyografinin tamamında sultanın şairliğinden bahsetmesi diğer tezkirelerde görülmeyen bir durumdur. Bu itibarla tezkirede sultanın şairlik kudreti üzerine odaklanılmıştır.

“Vâlid-i büzürgvârı Zebân-ı Fâriside emlehü’ş-şu’ârâ oldugı gibi kendüler lisân-ı Türkîde âbâ vü evdâdına tefavvuk idüp efsahü’l-bulegâ olmuş idi. Ya’nî ki fâris-i ‘arsa-i lisâneyn idükleri eş’ar ile iş’âr idüp hüner gösterürlerdi” (İsen, 2017: 104).

Latîfî, tezkiresinde Muhibbî'nin ön plana çıkarılan özelliği halkına karşı adaletli olması, lütuflarıyla âlemde nam salmasıdır.

“Bir muhît-i fazl u deryâ-yı dânişdür ki derûn u bîrûnı ma’ârif ü şerâ’ifle ma’mûr u müzeyyen ve elfâz-ı fesâhat libâsı ve kelâm-ı belâgat-ıktibâsı eltaf u ahsen ve belîg u müstahsendür” (Canım, 2018: 109).

Sehî Bey, genel olarak sultanın şairliğini ve şiiirlerinin genel özellikleri vurgulamıştır. Temel bilgilerden olan doğum, ölüm, mahlas gibi bilgilere yer vermemesi dikkat çekicidir.

“Ebyât-ı zibâ ve gazeliyyât-ı ra’nâ ki her biri bir münâsib nâzûk vaktde bi-ihyâr söylenüp dinilen sözlerün birer mevki’i ve birer mevridi var ola mevride ve ol mevki’a göre vârid olan eş’âr-ı bülend ve güftâr-ı sûdmend ol saltanat bahri...” (İpekten, Kut, İsen Ayan, Karabey, 2017: 10), “Her biri ol eş’ârdan veyâ ol güftârdan bir gazel veyâ bir beyt tekrâr itmekle kendü hâline münâsib gönli tesellisin bulup şu’le-i âteş-i ‘ışkı bir mikdâr teskîn ve yürekde olan harâreti biraz telyîn etmek için idi” (İpekten vd, 2017: 11)

3.2. Sultan İçin Yazılan Şiirlerdeki Odak Unsuru

Ahdî’nin tezkiresinde Kânunî için Mevlânâ Şemsî’nin nazmettiği bir beyit örnek olarak verilmiştir. Bu şiir, üç dille kaleme alınmış bir kasidedir.

“Niteki râkım-ı hurûf-ı tezkirenün babası Mevlânâ Şemsî pâdişah-ı mezkûrun vasfında üç zeban ile mülemma’ bir kasîde-i musanna’ sebt kılmışdur ki cümlesinden bir beyt gün gibi zuhûra gelüp ketb olundı.”

Ber-ser-ez-maşrık be-magrîb mî kered tast-ı zerrîn

Şöyle emn itdi cihânı kim güneş yoldaşsuz (Solmaz, 2018: 43).

Kânunî’yi tavsif için nazmedilen kasidenin örnek olarak verilen beytinde ilk mısra Farsça, ikinci mısra Türkçedir. Farsça ilk mısra “Altın leğen (güneş) doğudan batıya gider.” denilmektedir. Cihanı emniyette tutmaktan bahseden şair, Sultan Süleyman’ın fetihlerinin Batı’ya olmasına atıfta bulunmuştur.

Âşık Çelebi’de bu türden örnekler oldukça fazladır. Müellif Kânunî’ye ait hususiyetleri aktarırken kelamıkıbarlardan ve konuyla alakalı beyitlerden istifade etmiştir. Verilen şiir örnekleri çoğunlukla sultana duyulan saygının nişanesi olarak onun cömertliğinin alameti türünden örneklerdir.

Gerçi bâ tâc u efser ü külehîm

Heme mâ bendegân-ı pâdşehîm (Kılıç, 2018: 76)

“Her ne kadar taçlı, atlı ve külahlıysak da hepimiz padişahın kullarıyız” diyen şair, padişaha duyulan saygıyı ifade eder.

Bir başka örnekte; “Allah’a hamd olsun ki, âlemin doğusundan batısına dek cihan şahının kılıcıyla Müslüman oldu” denilmektedir. Kânunî’nin İspanya’ya ve Fransa’ya kadar olan fetihlerine işaret edilmiştir.

Bi-hamdillâh ez garb tâ şark-ı ‘âlem

Be-şemşîr-i şâh-ı cihân şud müselleme (Kılıç, 2018: 77)

Kınalı-zâde Hasan Çelebi de bu şekildeki örnekleri ön plana çıkar. Sultana duyulan saygıyı beyit örnekleriyle destekleyen müellif hükümdarlığın onunla tamamlandığını söylemiştir.

Şeh-i sâhib-kırân Sultân Süleymân

Ki ber-vey hatm şud sâhib-kırânî (Sungurhan, 2017b: 144).

Verilen örneklerin tamamında sultana duyulan ihtimam ifade edilir. Dikkat çeken bir başka husus ise verilen bütün örneklerin Farsça olmasıdır. Farsça şiirlerin maharet göstermede ön planda tutulduğu bu dönemde sultanın özelliklerini ifade etmek için örnek olarak verilen şiir parçalarının Farsça olması şaşılabilecek bir durum değildir.

Sehî Bey, Kânunî'nin biyografisinde şiirlerine yer vermemiş onun özelliklerini aktarırken iki şiir parçasından istifade etmiştir.

'Adâlet tahtının Nûşîn-revânı

Mürüvvet kânının şâh-ı cihânı (İpekten, Kut, İsen Ayan, Karabey, 2017: 10)

Verilen örnekte onun adaletinin yüceliğinden bahsedilir. Diğer örnekte ise sultana edilen dua göze çarpar.

İlâhî devletini dâ'im eyle

Cihân mülkinde zâtın kâm'im eyle

Cihân turdukça sultân-ı cihân it

Cihân tahtında anı dâim eyle (İpekten, Kut, İsen Ayan, Karabey, 2017: 11)

Yukarıdaki örnekte anlaşıldığı üzere Kânunî'nin hükümdarlığının daim ve ömrünün uzun olmasına dualar edilmiştir. Beyânî, Gelibolulu Âlî, Latîfî ise tezkirelerinde bu kabilden örneklere yer vermemiştir.

3.3. Muhibbî'nin Örnek Olarak Verilen Şiirlerindeki Odak Unsurları

Kânunî Sultan Süleyman, sultan şairler içerisinde en hacimli divana sahip olan isimdir. Türkçe şiirlerinin yanında Farsça şiirleri de vardır. Bütün tezkirecilerin ortak kanısı, Muhibbî'nin iyi bir şair olmasıdır.

Ahdî, tezkiresinde Muhibbî'nin üç şiirine yer vermiştir. Bunlardan ikisi Farsça biri Türkçedir. Şiirlerin muhtevası genellikle aşk üzerinedir.

Nâle k'âyed zi-reg-i cân-ı Muhibbî şeb-i gam

Ez-pey-i hâl bih ez-çeng ü rebâb est merâ (Solmaz, 2018: 44)

"Gam gecesi Muhibbî'nin can damarından gelen inleme, benim için çeng ve rebabdan daha iyidir." diyen şair bu şiirinde beşerî aşkı odak noktasına almıştır.

Halk gûyend dil-i zâr-ı Muhibbî ki rübûd

Râst gûyem ki füsûnhâ-yı leb-i dil-cûyî (Solmaz, 2018: 44)

Şair *"İnsanlar derler ki Muhibbî'nin ağlayan gönlünü kim çaldı? Doğru söylüyorum, bir gönül alıcının dudağına efsunları çaldı."* ifadesinde yine beşerî aşktan dem vurmaktadır.

Meger bâd-ı sabâ irdi Muhibbî zülf-i dildâre

Dimâğın subh-dem dehrün yine müşğ ü 'abîr itdi (Solmaz, 2018: 44)

Muhibbî'nin şiirlerine en fazla yer veren Âşık Çelebi'dir. Toplam on biri Farsça, beşi Türkçe olmak üzere on altı şiir örneği vardır. Muhibbî'ye ait bu şiirlerin ortak noktası; Farsça şiir örneklerinde ilâhî aşkın, Türkçe olanlarda daha çok beşerî aşkın anlatılmış olmasıdır.

Beyânî tezkiresinde alınan örneklerin tamamı beşerî aşk muhtevalıdır.

Bî-vefâ yârün Muhibbî cevri ni ma'zûr tut

Yârsuz kalur cihânda aybsuz yâr isteyen (Sungurhan, 2017a: 16)

Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkiresi Muhibbî'nin şiirlerine en çok yer veren tezkirelerdendir. Tezkirede verilen şiir örneklerinin muhtevasındaki odak noktası aşktır.

Dehr bâğının Muhibbî yok gülünde bûy-ı lutf

Dâğlar cismünde yir yir verd-i handân oldı tut (Sungurhan, 2017b: 145)

Gelibolulu Âlî'nin eserinin tezkire kısmında ve Latîfî'nin tezkiresinde verilen örneklerin ihtiva ettiği odak noktası ekseriyetle beşerî aşktır. Sehî Bey tezkiresinde ise diğer tezkirelerden farklı olarak sultanın şiirlerine yer verilmemiş olması dikkati çeker.

SONUÇ

Şair tezkireleri, sadece şairlerin yaşam öykülerini aktaran eserler değildir. Bunun yanında tezkireler; dönemin tarihî, coğrafi, siyasî, sosyal ve kültürel durumunu da okuyucuya arz eder. Bu tür unsurların da göz önünde bulundurulduğu çalışmada, Sultan Süleyman'ın kılıcıyla toprakları fethetmesinin yanında kalemiyle de gönülleri fetheden bir şair olduğu tezkirelerin ışığından da görülmüştür. Aynı zamanda sultanın XVI. yüzyıl tezkirelerinde muhkem bir devlet adamı, imara düşkün bir mimar, şehri abad etmek için çalışan bir görevli, üslubu renkli bir şair ve şairlere karşı cömert biri olduğu örnekleriyle ortaya konulmuştur.

Dönemin tezkirelerinin gözünden Kânunî'nin incelendiği bu çalışmada sultanın hususiyetleri anlatılacağı zaman verilen şiir örneklerinin büyük çoğunluğunun Farsça olduğu görülmüştür. Müelliflerin maharet gösterme ya da kendini daha iyi ifade etme gayesiyle bu tür durumlarda Farsçayı tercih ettikleri düşünülmektedir.

Tezkirecilerin büyük çoğunlukla Sultan Süleyman'ın beşerî aşkı ihtiva eden şiirlerini biyografilerine eklediği tespit edilmiştir. Bununla beraber tezkirecilerin hemfikir olduğu bir husus da sultanın övgüsüdür. Gerek sultanın şairliği gerek de sultanın yönetimi her daim övgüyle karşılanmıştır. Tezkirelerde, Muhibbî'nin Farsçaya hâkim olduğu, güzel ve belîğ şiirler kaleme alındığı ve pek maharetli bir şair olduğu bildirilir. Bilindiği üzere bazı tezkirelerde sultanlarla ilgili az da olsa eleştiri bulunur. Ancak XVI. yüzyılda kaleme alınan tezkirelerin hiçbirinde böyle bir durumla karşılaşılmasıdır.

KAYNAKÇA

Canım, Rıdvan (2018). Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-216998/latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzama.html> (Erişim tarihi: 25.08.2022).

İpekten, Haluk vd (2017). Heşt Bihişt. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf> (Erişim Tarihi: 25.08.2022)

İsen, Mustafa (2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yayınları.

İsen, Mustafa (2017). Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194288/kunhul-ahbarin-tezkire-kismi.html> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).

İsen, Mustafa, Kılıç Filiz vd (2011). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kılıç, Filiz (2018). Âşık Çelebi Meşâirü'ş-şu'arâ. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).

Kılıç, Remzi (2020). "Kânunî Sultan Süleyman'ın Tebriz Seferi (1548-1549) ve Nahçıvan- Revan-Karabağ (1552-1554) Seferleri ve Sonuçları". *Journal of Universal History Studies*, 3 s. 191-215.

KURNAZ, Cemal (2011) "Kanunî'nin En Sevdiği Şairdi: Hayâlî Bey", *Dil ve Edebiyat*, Haziran sayısı, S. 16-33.

Solmaz, Süleyman (2018). Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-201251/ahdi-gulsen-i-suara.html> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).

Sungurhan, Aysun (2017). Beyânî Tezkiresi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194495/beyani-tezkiresi-tezkiretus-suara.html> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).

Sungurhan, Aysun (2017). Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-şu'arâ. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-suara.html> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).

Tökel, Dursun Ali (2019). *Divan Şairi Diyor ki*. İstanbul: Ketebe Yayınevi.